

KÖNYVTÁRÜGYÜNK FORRADALMI ÖRÖKSÉGE.

A magyar könyvtárak és könyvtárosok ismertetések, tanulmányok és megemlékezések írásával és megjelentetésével, országos és helyi vonatkozású bibliográfiák és adatgyűjtemények összeállításával, kiállítások, összejövetelek és ünnepségek rendezésével vesznek részt az év nagy eseményei: a Magyar Tanácsköztársaság kikiáltása 40. évfordulójának megünneplésében. Könyvtáraink hasznos és tanulságos anyagot feltáró megmozdulása értékes hozzájárulás ahhoz, hogy történelmünknek ez a küzdelmes, dicsőséges szakasza meglevenedve táruljon fel a magyar dolgozók és az ifjuság előtt. Egyszersmind részben pótolja az ezen a téren eddig történt sajnálatos mulasztást, anyagot szolgáltat a magyar történelemben először kivivott munkáshatalom kulturális és könyvtárügyi törekvéseinek további elemző kutatásához, és ösztönzést ad arra, hogy a 40 év előtt vérbe fojtott, ma is időszērű, de csak részben megvalósított törekvéseknek mindennapi könyvtári munkánkban érvényt szerezzünk.

A Műszaki Könyvtárosok Tájékoztatója egyrészt tiszteletét kívánja leróni a maga hasábjain e beszámolóval a Magyar Tanácsköztársaság emléke iránt, másrészt - természetesen a teljesség igénye nélkül - tájékoztatást kíván nyújtani a műszaki termelési könyvtári hálózat dolgozóinak az 1919-es proletárdiktaturának a jubileum alkalmából részben feltárt gazdag, tanulságos örökségéről. Az eddig ismeretes munkák közül - csupán az országos és átfogó jellegűekre szorítkozva - az Országgyűlési Könyvtár kiállításának gazdag dokumentum-anyagára és a Magyar Tanácsköztársaság kiadványait felsoroló bibliográfiájára,^{x/} a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága Párttörténeti Intézetének gondozásában összeállított dokumentumgyűjteményre^{xx/}

^{x/} A Magyar Tanácsköztársaság kiadványai és az első kommunista kiadványok. Az Országgyűlési Könyvtár Magyar Tanácskönyvtár különgyűjteménye. Bp. Országgyűlési Könyvtár. 1958.

^{xx/} A Tanácsköztársaság művelődéspolitikája. Bp. Gondolat 1958.

utalunk. Szorosan vett könyvtár-szakmai vonatkozásban az eddigi hézagok jelentékeny pótlásához Kóhalmi Béla egyet. tanár, Kossuth-díjas könyvtárosnak elkészült és a jubileum évében megjelenő munkái, elsősorban tanulmánya a Magyar Tanácsköztársaság könyvtárügyéről, továbbá egy rövidebb, Dienes László emlékezetének ajánlott összefoglalója ugyanerről a tárgyról^{xxx/} és a Magyar Tanácsköztársaság könyvtárügyi rendelkezéseinek Kóhalmi Béla magyarázataival ellátott forrásgyűjteménye járul hozzá.

x x x

A századforduló idején és az azt követő másfél évtizedben, majd az első világháború időszakában egyre fokozódó mértékben jellemzik a magyarországi állapotokat az erősödő és öntudatosodó munkásosztály gazdasági és politikai harcai, az agrárproletáriátus megmozdulásai és a nemzetiségi probléma elmérgesedése. Mindez arra kényszeríti a történelmi fejlődésadta problémákkal megbirkózni nem tudó uralkodó osztályt, hogy fenyegetett hatalmát a kulturális politika eszközeivel is óvni igyekezzék, hogy fékezze, vagy legalábbis akadályozza a munkásosztály forradalmi tanainak terjedését, s egyben elterelje a nép figyelmét a tőkés társadalom egyre növekvő ellentéteiről. Különös aggodalmat jelentett az uralkodó osztály számára, az osztályharc éleződésének említett jelei mellett, haladó értelmiségi személyek és csoportok fokozódó aktivitása, szembefordulásuk a váltakozó, de érdemleges változást természetesen nem hozó kormányok politikájával, növekvő érdeklődésük és rokonszenvük a forradalmi osztályok követeléseiről és tevékenységei iránt. A századforduló elején a Társadalomtudományi Társulat megalakulása és az ennek keretében létesített Szabad Iskola, később még nagyobb jelentőséggel a Galilei Kör életre hívása, ennek az uralkodó osztályt nyugtalanító jelenségnek a jegyei. Hogy ez az aggodalom nem volt alaptalan, azt bizonyította jó néhány, a Társadalomtudományi Társulat körül tömörült értelmiséginek az első világháború összeomlását követően betöltött szerepe, s még inkább a Galilei Kör több tagjának részvétele a Kommunisták Magyarországi Pártjának megalakításában.

x x x

^{xxx/} A Magyar Tanácsköztársaság Könyvtárpolitikája. Előadás a Magyar Könyvtárosok Szabó Ervin Körének 1959. március 26-i emlékünnepején.

Ismeretes, hogy a magyar könyvtárügynek bizonyos vonatkozásokban jelentékeny hagyományai voltak. Nemcsak több évszázados múlt, hanem figyelemre méltó működés is állt nem egy könyvtárunk /pl. a pesti Egyetemi Könyvtár, a sárospataki kollégiumi könyvtár, az Akadémiai és a Széchényi Könyvtár, Fővárosi Könyvtár, stb./ mögött. Könyvtárügyünket a századfordulót követő évtizedekben, e hagyományok ellenére, általában a szervezetlenség, az alacsony színvonal, a lakosság könyvellátásának kis mértéké jellemezte, csakugy, mint az akkori Magyarország egész kulturális életét. Így azután könyvtárügyünk nemcsak a legfejlettebb tőkés államok, de a szomszédos Ausztria könyvtárügyével való összehasonlításban is alulmaradt.

Meggyőzően leplezte le a Tanácsköztársaság idején indult könyvtáros-tanfolyamon Dienes László a forradalom előtti Magyarország hivatalos könyvtárpolitikáját, amelynek iránya az volt, hogy kevés könyvtár létesüljön, azokban kevesen, s azok közül is lehetőleg csak olyanok juthassanak könyvekhez, akiknek kezében a könyv nem válik a társadalmi rendre nézve veszedelmes fegyverré. Szerveztek ugyan ún. népkönyvtárakat is, ezek ellátottsága azonban mind az ott elhelyezett könyvek, mind pedig egyéb eszközök tekintetében "inkább a népkonyhákra, mint könyvtárakra emlékeztetett". A fő szempont ezeknek a könyvtáraknak a létesítésénél az volt, hogy haladó gondolatot tartalmazó könyvek lehetőleg ne, szocialista tendenciájú művek pedig még véletlenül se kerüljenek a mennyiségileg és színvonal tekintetében egyébként is silány könyvanyagba. Így azután ezek a könyvtárak inkább arra voltak alkalmasak, hogy elriasszák a könyvektől a munkásokat és parasztokat, semhogy megszerettségük velük az olvasást. Teljes egészében igaz Móricz Zsigmond megállapítása: "A társadalmi egyensúly fenntartását nem tudták elképzelni másképp, csak úgy, ha a nép megmarad a mély tudatlanságban és szegénységben".

A proletárdiktatura 133 napja forradalmi változást hozott a magyar könyvtárügyben is. A dolgozók kulturális nevelését szolgáló intézményekkel, iskolákkal, színházakkal, mozikkal, muzeumokkal együtt köztulajdonba kerültek a könyvtárak is, s ezzel hozzáférhetőkké váltak a nép számára. Munkásegyletetet alapítottak, s megindult a falusi népművelési szervezet kiépítése is. A kulturális politika évszázados bűnének és mulasztásának jóvátételét vette programjába a Tanácsköztársaság kormánya, s a proletárdiktatura négy és fél hónapja alatt, a nagy lelkesedéssel véghezvitt intézkedések nyomán, számos eredmény is mutatkozott. Mindenütt a munkásság és a parasztság hallatlan mértékű tanulási, műve-

lódási vágya kísérte a kormányzat és a helyi szervek intézkedéseit. Nem véletlen, hogy az ellenforradalom a saját érdekei szerint eltorzított népművelést a szocialista eszmék elleni védekezés egyik hatékony eszközének tekinti.

A Tanácsköztársaság könyvtárpolitikája szervesen illeszkedett bele az általános és kulturális politikai irányelvekbe, és jelentőségének megfelelően érvényesült a proletárdiktatura rendszerében. Ezt mutatja, többek között, az is, hogy a Közoktatásügyi Népbiztosság 133 kiadott rendeletéből 33, tehát pontosan egynegyed résznyi, közvetlenül vagy közvetve könyvtári vonatkozású volt.

Értékes örökségként állt a Tanácsköztársaság könyvtárügye vezetőinek, Dienes Lászlónak és Kóhalmi Bélának, rendelkezésére a proletárdiktatura kikiáltása előtt röviddel elhunyt Szabó Ervin elvi és gyakorlati hagyatéka, aki - Kóhalmi Béla szavai szerint - "a kor legjobbainak tudásával rendelkező könyvtáros, a társadalmat átalakítani törekvő forradalmár" volt. Szabó Ervin megállapítása szerint a könyvtárak célja nem kevesebb, mint általuk elérni azt, hogy "minden ember ismerje meg helyét és szerepét a társadalomban". A Tanácsköztársaság könyvtárügyi megbízottai nagy lelkesedéssel, hozzáértéssel és önfeláldozó aktivitással hasznosították Szabó Ervin tanulmányaiban, cikkeiben, beszédeiben és vitáiban megnyilvánult könyvtárügyi törekvéseit, amelyek között számos olyan lényeges és megoldásra váró feladat szerepelt, mint pl. nagy központi közművelődési könyvtár létesítése, a népkönyvtárak olvasmányanyagának tervszerű kiválasztása, a főváros könyvellátottságának problémái, a tudományos könyvtárak gyűjtőkörének meghatározása, a könyvtárak közötti együttműködés stb.

A tanácskormány könyvtárügyi megbízottainak ilyen szellemű ténykedése nyomon követhető a proletárdiktatura könyvtárügyének hivatalos lapjában, az 1919. május 1-től július 1-ig megjelent "A Tanácsköztársaság Könyvtárügye" c. kiadványban, amelynek lapjai erre az időszakra a könyvtárügy szinte teljes krónikáját adják. A lap első, 1919. május 1-i számában jelent meg, többek között, a Közoktatásügyi Népbiztosság 22.K.N. számú rendelete "A könyvtárak köztulajdonba vételéről, s az Országos Könyvtárügyi Tanács, valamint Munkás- és Katonatanácsok könyvtárügyi alosztályainak megalakításáról s ezek feladatairól" című, un. könyvtárügyi alaprendelet. E rendelet 1. szakasza kimondja, hogy

"A Magyarországi Tanácsköztársaság az ország lakosságának könyvvel s a hozzá vezető segédeszközökkel /bibliografiák, katalógusok,

stb./ való ellátását állami feladatnak tekinteti. Ezért tehát köztulajdonba és kezelésbe vesz minden tudományos és közművelődési könyvtárat, amennyiben az a hivatali kézikönyvtár kereteit túlhaladja. Ezen rendelet alapján köztulajdonná válnak az eddigi állami és községi tulajdonban lévő könyvtárakon kívül az összes közművelődési intézmények, nem állami tanintézetek, hivatalok, egyházak, rendek, stb. könyvtárai a hozzájuk tartozó összes ingatlannal és ingósággal".

A továbbiakban a rendelet arról intézkedik, hogy a könyvtárügy irányítása és a központosított ellátás céljából meg kell alakítani az Országos Könyvtárügyi Tanácsot, s ennek segédszervéül az Országos Könyvtárügyi és Bibliográfiai Intézetet, megszüntetve egyszersmind minden egyéb eddigi könyvtárügyi szervezetet.

Kimondja az alaprendelet, hogy a megyék, városok és községek könyvtárügyének intézése - az Országos Könyvtárügyi Tanács irányítása mellett - a helyi tanácsok feladata. E célból művelődési osztályokat, ahol szükséges, ott külön könyvtárügyi alosztályokat kell létesíteni.

Ezekkel a valóban forradalmi rendelkezésekkel, mint amilyen a könyvtárak köztulajdonba vétele és a lakosság könyvellátásának biztosítása, s annak állami feladattá nyilvánítása, a rendelet alapot és kiinduló pontot szolgáltatott a további intézkedésekhez, amelyekhez a könyvtárügy megbízottjai e rendelkezések alapján, a Szabó Ervin-i elgondolások szellemében láttak hozzá. Programba vették a meglévő erők egyesítését, kis könyvtárak összevonását, s ennek az elvnek megmagyarázására elvi cikkekben mutatták ki a könyvtári kisüzem hátrányait. A széleskörben jelentkező /egyéb-ként igen érthető/ könyvtáralapítási láz jelenségeit észlelve, rámutattak arra, hogy nem lehet célravezető a meglévő könyvtárak szétforgácsolása, ellenkezőleg a meglévő intézmények továbbfejlesztése szükséges. Ezt szolgálta egyebek közt az az elgondolás is, hogy főként vidéken, a városi könyvtárak égisze alatt, egyesített szakszervezeti könyvtárak alakuljanak. Annak érdekében, hogy minden tudomány szaknak jól felszerelt, színvonalas központi könyvtára legyen, tervbe vették a szakkönyvtárak rendszerének kiépítését, továbbá a közművelődési könyvtári hálózat kialakítását, és szorgalmazták jó és hasznos kiadványok előállítását.

Elsőnek Budapest könyvtárügyét kívánták a proletár-művelődés szolgálatába állítva rendezni. Rendelet tette a

Szabó Ervinről elnevezett Fővárosi Könyvtár feladatává, - /amelynek akkor 5 fiókkönyvtára volt/- az egész fővárosra kiterjedő fiókhálózat kiépítését, valamint a gyári munkás-könyvtárak és mozgó könyvtárak megszervezését.

A közművelődési könyvtári hálózat kialakítására vonatkozó tervben minden kerületben 15-20 000 kötetes, általános, szépirodalmi és ismeretterjesztő anyagot tartalmazó könyvtár létesüljön. Nagy-Budapesten kb. 30-40 ilyen könyvtárat terveztek, vidéken pedig a szükségletnek és a helyi viszonyoknak megfelelően létesültek volna közművelődési könyvtárak. A falusi és tanyai lakosságot a legközelebbi városokból odaírányított mozgókönyvtárak látták volna el a szükséges könyvekkel.

A fővárosi fiókkönyvtári hálózat kiépítése során, a Tanácsköztársaság leveréséig, 5 fiókkönyvtár szervezése volt előkészületben, illetőleg folyamatban. Ezek közül egyet, a Corvin-térít /éppen a volt katonatisztek és ludovikások által kirobbantott ellenforradalmi támadás napján, június 24-én/ fel is avatták. A másik, ugyancsak elkészült könyvtár, a Vág utcai fiók csak öt nappal a proletárdiktatúra bukása után nyithatta meg kapuit.

A könyvtárügyben tervezett változások egyik legjelentősebbike a szakkönyvtárak rendszerének már említett kiépítése volt, azzal a céllal, hogy az egybevágó profilu könyvtárak egy nagy központi szakkönyvtárrá egyesüljenek, míg a különböző rendeltetésűeket szétválasszák. Ennek a nagy fontosságú tervnek a megvalósítására azonban - főként épületnehezségek miatt - nem kerülhetett sor.

Másik súlyos problémát jelentette a könyvtárügy irányítói számára a nemzeti könyvtár elhelyezésének kérdése. Az volt az elgondolás, hogy a Nemzeti Múzeum megfelelő elhelyezésével a múzeum épületét teljes egészében a nemzeti könyvtár céljára biztosítják, de felmerült, illetőleg újból szóba került a Széchényi Könyvtárnak az Egyetemi és az Akadémiai Könyvtárral való egyesítése is. Ennek a problémának a megoldása elé is gátat vetett - egyéb nehézségek mellett - az épülethiány. Amnyi azonban mégis megvalósult, hogy a három nagy tudományos könyvtár egységes terv alapján folytatva működését, s tevékenységükben - pl. a beszerzés és katalógusok terén - bizonyos koordinálás történt. Ennek hatására - főként az Egyetemi Könyvtárban, de némiképpen az Akadémiai Könyvtárban is - korszerűbb szemlélet alakult ki.

Szerepelt a programban a meglévő szakkönyvtárak összevonásának terve, így nagy természettudományi szakkönyvtár létesítése, valamint technikai, építészeti, művészeti szak-

könyvtár szervezése is. A közalapjdonba vett egyesületi könyvtárakkal kapcsolatosan, ezeknek a társadalomtudományi profilu Szabó Ervin Könyvtárban történő egyesítését tervezték, míg a közgazdasági jellegű ilyen könyvtárakkal az volt az elgondolás, hogy azok a volt Kereskedelmi és Iparkamara könyvtárába olvadjanak be, és "Magyar Közgazdasági Könyvtár és Archivum" néven szolgálják a közgazdaságtudományi kutatást, végezzenek gyakorlati felvilágosító munkát, és támogassák a főiskolai szakoktatást. /A Központi Statisztikai Hivatal és a Gazdasági Főiskola könyvtára átmenetileg külön maradt volna./

A hírhedt nagybirtokos-érdekképviselő, az OMGE könyvtárából szervezték meg "Földműves Szakkönyvtár" néven a mezőgazdasági szakkönyvtárat, amely részére a Mezőgazdasági Múzeum könyvtárának katalóguscéduláit meg kellett küldeni. Elkészült a rendelet a vakok központi könyvtárának létesítéséről is, ennek értelmében 9000 Braille-írású könyvvel felszerelt könyvtár működését készítették elő a Vakok Országos Szövetségének kezelésében.

A műszaki felsőoktatás a kevéssel előbb új épületbe költözött Műegyetemi Könyvtár révén megfelelő szakkönyvtárral rendelkezett. A műszaki termelési könyvtári feladatokat - átmeneti jelleggel - a nagyobb ipari szakszervezetek könyvtárainak szakmai állományával látták el. /A Technológiai Iparmúzeum Könyvtára /az Országos Műszaki Könyvtár jogelődje/ ebben az időben létszámproblémák miatt zárva volt.x/

A Tanácsköztársaság társadalmi rendjének fontos tényezője volt a gyári munkásság szaktudása és munkafegyelme. Ezért - mint a vonatkozó rendelet említi - a gyári munkások könyvtárak létesítését a könyvtárügy egyik kulcskérdésének tekintették. "Nagyszerű szimbóluma lesz a diadalmas szocializmusnak, amikor közvetlenül egymás mellé kerül az új világrend kettős alapja: a munka és a tudomány, a könyv és a kalapács!" - olvassuk "A Tanácsköztársaság Könyvtárügye" 2-3. számában megjelent, a gyári munkások könyvtárakkal foglalkozó közleményben. Az elgondolás megvalósítása azon alapult, hogy a munkások, akiknek rohamosan megnőtt igényeit a kerületi könyvtárak semmiképpen nem tudták volna kielégíteni, az üzemeken belül kapják kézhez a szakmai és általános művelődésükhöz szükséges irodalmat. Az ifjúság munkásoknak képzési helyük közelében, részben főiskolai otthonokban, szerveztek könyvtárakat.

x/ Az Országos Műszaki Könyvtár Jubileumi Évkönyve. Bp. 1958. p. 37.

A gyári munkáskönyvtárak és a budapesti nyilvános könyvtárak helyzetének felmérésére 73 üzembe küldtek ki kérdőíveket. A gyári munkáskönyvtárak ügyében értekezletet tartottak az érdekeltek képviselőinek részvételével, majd egy másik értekezleten ismertették az egész Budapest könyvtárügyére vonatkozó terveket és elképzeléseket.

A gyári munkáskönyvtárak ügyében tartott értekezleten megállapodás történt arra nézve, hogy elsősorban a nagy munkáslétszámu és a külterületen lévő gyárakban, illetőleg ezek környékén szerveznek könyvtárakat, ezek közül is elsőnek ott, ahol a létesítés bizonyos feltételei /helyiség, könyvek, berendezés/ már adva vannak. Meghatározták, hogy a könyvtárakban politikai, ismeretterjesztő művek, szépirodalom és a gyár profiljának megfelelő szakkönyvek legyenek.

A fenti elgondolások jegyében öt új gyári munkáskönyvtár felavatását vették tervbe. Ezek közül a Ganz-Danubius, valamint a Fegyver- és Gépgyár könyvtára létre is jött, itt a műszaki könyvtárakat is átvették. /A berendezést mindkét helyen a gyár készítette el./ A Telefongyár, a Magyar Ruggyantagyár és a Katonai Ruhatár könyvtárának megnyitására, továbbá 17 meglévő könyvtár anyagának ugyancsak előkészített kiegészítésére már nem kerülhetett sor.

A könyvtári ügykezelés egyöntetűsége és színvonalának biztosítása érdekében egységes nyomtatványokkal szándékoztak ellátni a könyvtárakat.

A jó és hasznos könyvek megszerzése a könyvtárak számára nem kis feladat elé állította a könyvtárügyi megbízottakat. Egyrészt a meglévő könyvtári állomány felhasználásával és az újonnan kiadásra került művek beszerzésével, másrészt az állománygyarapítás és feltöltés célját szolgáló rendelkezésekkel igyekeztek ennek eleget tenni. Rendelet jelent meg egyesületi könyvgyűjtemények, veszélyeztetett magánkönyvtárak kötelező bejelentéséről és az eladó könyvtárak kényszerfelajánlásáról. A könyvtárak megfelelő elhelyezéséről - épületek kulturális célokat szolgáló igénybevétele útján - és a könyvállomány leltározásáról a helyi tanácsoknak kellett gondoskodniuk. A könyvkereskedéseket és kiadóvállalatokat - az antikváriumok kivételével - köztulajdonba vették.

Fontos intézkedés volt a Könyvtári Gyűjtő- és Elosztó Telep létrehozása, amire azért volt szükség, hogy a könyvtárak ellátása központilag legyen biztosítható. Elhagyott magánkönyvtárak, felosztatott egyesületi könyvtárak anyaga, valamint a könyvkereskedések raktárából kiválogatott könyveket tárolták itt, s július végéig mintegy 600 000 kötet könyv gyűlt össze. Ilyen és hasonló intézkedésekkel kellett

a proletárhatalomnak az új alapokra helyezett könyvtárügy kereteit megteremténie szinte a semmiből, hiszen az itt érvényesített szempontok távol estek a forradalom előtti könyvtárpolitika irányvonalától.

A könyvtári szükségletek elsődleges biztosítására volt hivatott a szellemi alkotások elkészítése, előállítás és terjesztése tekintetében véleményező és engedélyező szervként létre hozott Szellemi Termékek Országos Tanácsa is. A Nép gazdasági Tanács rendelete értelmében a kiadók olyan kiadványokból, amelyek példányszáma 1000-nél kevesebb volt, csak a Szellemi Termékek Országos Tanácsának és a könyvtárügyi megbízottnak együttes engedélyével szolgáltathattak ki, míg az 1000-nél nagyobb példányszámú könyvekből és zeneművekből további rendelkezésig 1000 példányt vissza kellett tartaniuk.

Elrendelték a könyvkereskedések kötelező leltározását. A leltározás ideje alatt a könyvkereskedések zárva voltak. A tíz példányon aluli készleteket könyvtári szakbizottság vizsgálta meg, s válogatott a könyvtárak részére. A könyvkészletekről készült jegyzéket a könyvtárügyi megbízottak kapták kézhez, a könyvtári szükségletek megállapítása céljából. A leltározás folyamán 22 606 000 kötet könyvet leltároztak; ebből 14 000 művet 1 128 410 példányban jutattak el a könyvtáraknak.

Jelentékeny helyet foglalt el a könyvtárügyi intézkedések között a nyomdai termékek könyvtári megőrzéséről, bibliográfiai és statisztikai feldolgozásáról, valamint a könyvtári szükségletek biztosításáról szóló rendelkezés. A rendelet értelmében minden gépi sokszorosítással készült termékből 4 példányt kellett a Széchenyi Könyvtárnak beszállítani, s a kísérő jegyzék alapján az Országos Könyvtárügyi és Bibliográfiai Intézet gondoskodott a példányok szétosztásáról. A rendelet kötelezte a nyomdákat arra, hogy a készülő nyomdai termékek utolsó kefelevonát az Intézetnek megküldjék. Ez az intézkedés több célt szolgált: a kefelevonat alapján az Intézet már előre összeállíthatta a könyvtárak számára történő rendelést, megállapíthatta a példányszámot, intézkedhetett a címfelvétel elvégzése és a könyvtári kötések elkészítése iránt./Utóbbira külön könyvkötő vállalatot jelöltek ki./

Az említett rendelkezésekhez hasonlóan, a könyvtárügy jelentőségének felismerését tanúsítja a nemzeti bibliográfia készítésének állami feladattá nyilvánítása, valamint - feltehetően elsőnek a nemzetközi könyvtárügy történetében - állami bibliográfus kinevezése Petrik Géza személyében.

Nem feledkeztek meg a vidéki közművelődési könyvtárak bibliográfiai segédeszközökkel való ellátásáról sem, s ennek elősegítése érdekében felhívták a nagyobb könyvtárakat, hogy ilyen jellegű fölös példányaikat bocsássák a kisebb könyvtárak rendelkezésére.

1919. május 6-tól működött az ország könyvtárügyének, a könyvtárakkal kapcsolatos tudományos kutatásnak és népnevelő munkának egységes vezetésére és felügyeletére hivatott szerv, az Országos Könyvtárügyi és Bibliográfiai Intézet. Szervezeti szabályzata néhány nappal a Tanácsköztársaság bukása előtt látott napvilágot.

Az Intézet hatáskörébe tartozott a köztulajdonba vett és a Közoktatásügyi Népbiztosság felügyelete alá tartozó tudományos és közművelődési könyvtárak dologi és személyi ügyeinek intézése. Feladata volt, hogy egységes és egybehangolt terv alapján - átszervezés, új létesítés, fejlesztés vagy intézmények megszüntetése, esetleg összevonása útján - megszervezze az ésszerű könyvtári munka kialakítását, megvalósítsa a könyvtárügy egységét. Az Intézetre hárult, hogy egységes irányelvek alapján a tudományos kutatást bibliográfiák és más segédeszközök előállításával segítse, továbbá, hogy a könyvtári szakismeretek fejlesztéséről és terjesztéséről gondoskodjék.

Tanulságosnak látjuk az Intézet szervezeti felépítésének, valamint a szakképzés- és továbbképzés tervezetének teljes áttekintését, ezért ezeket az alábbiakban részletesen közöljük.

Az Országos Könyvtárügyi és Bibliográfiai Intézet szervezete:

A/ Az Intézet vezetőjének és állandó helyettesének titkársága és az Intézet központi irodája.

B/ Könyvtárügyi főosztály.

1. A tudományos szakkönyvtárak osztálya s a tudományos szakképzéshez szükséges könyvek osztálya. /Felsőiskolai tanulók könyvellátása, diákolvasók stb./

2. Közművelődési könyvtárak /kerületi könyvtárak, gyári, kaszárnya, ifjumunkás stb./ könyvtárak.

3. Közkönyvtárak könyvgyűjtő és elosztó telepe. Duplumközpont.

4. Könyvtártervező és központi anyagbeszerző /könyvtártechnikai/ osztály.

C/ Bibliográfiai főosztály.

1. Magyarország bibliográfiája /kurrens bibliográfia, retrospektív bibliográfia, magyar folyóiratok repertórium stb./
2. Szakbibliográfiák és speciális bibliográfiai munkák osztálya.
3. Magyar könyvtárak központi katalógusa és központi felvilágosító irodája.
4. A könyvtárakat katalóguscédulával központilag ellátó osztály.

D/ Könyvtárosképző-főiskola /belekapcsolva az Országos Szakképző Főiskolába/.

E/ Könyvtárkísérleti állomás, amely egy tudományos szakkönyvtárból és egy közművelődési könyvtárból áll. Ez a két könyvtár organikusan illeszkedik ugyan be Budapest főváros könyvtárügyébe, mégis új rendszereknek, reformoknak kipróbálása céljából, továbbá mint a könyvtáros-főiskola gyakorlóhelye, közvetlenül az Intézet alá tartozik.

F/ Könyvtárügyi és bibliográfiai szakkönyvtár.

G/ Könyvtárügyi és bibliográfiai kiadványok osztálya.

+

A könyvtárügyi megbízottak /akiknek hatáskörét egyébként az Országos Könyvtárügyi és Bibliográfiai Intézet szervezetét megállapító rendelet az Intézet vezetőjére ruházta át/ már a proletárhatalom első időszakában megtették a szükséges intézkedéseket annak érdekében, hogy a köztulajdonba került könyvtárak számára megfelelő számú és képzettségű könyvtárost biztosítsanak. Már április hónapban elkészült a könyvtárosképzés terve, amely szerint kéthónapos könyvtáros-tanfolyamot kell indítani, s ez a tanfolyam később, a tudományos szakkönyvtárosképzéssel együtt, az egyetem tagozatává fejlesztendő.

A kéthónapos tanfolyamon, amely közművelődési könyvtárossegédi képzettséget adott, minden olyan 20. életévét betöltött személy részt vehetett, akinek előképzettségét és képességeit a tanfolyam vezetősége megfelelőnek találta. A hallgatók - a szakképzéssel párhuzamosan - főiskolai vagy más előadások hallgatására is kötelezve voltak, s így a

tanfolyam, a szakmai elméleti és gyakorlati képzéssel együtt, a továbbképzést is szolgálta. A szakmai képzés keretében, lehetőség szerint, könyvtárak látogatását és a hallgatók könyvtárosi működését kellett biztosítani.

A tanfolyam tematikája:

A/ Elméleti kiképzés.

I. Általános könyvtártan.

a/ Könyvtártan /6 óra/. Előadó: Dienes László.

A könyvtár fogalma, a könyvtár, mint munkaeszköz. Befogadóképeség, cselekvőképeség. A könyvtárak jelentősége. A közművelődési könyvtárügy állapota. Tudományos és "nyilvános" könyvtárak. Centralizáció és kooperáció. A könyvtáros.

b/ Tudományos könyvtárak /2 óra/. Előadó: Waldbauer
Ilona.

Főiskolai könyvtárak, kutatóintézetek könyvtárai kapcsolatban az Egyetemi Könyvtár bemutatásával.

c/ Könyvtár és muzeum /2 óra/. Előadó: Kremmer Dezső.

II. Könyvtárigazgatás és könyvtártechnika.

a/ Könyvek beszerzése /3 óra/. Előadó: Schein Józsefné.

A könyvkereskedőkkel való érintkezés. Kurrens bibliográfiák, katalógusok. Árajánlatok. Desideratumok. Iktatás. Monografikus és folytatásos munkák. Duplumok.

b/ Katalogizálás /6 óra/. Előadó: Pikler Blanka.

Porosz és amerikai szabályoknak a viszonyoknak megfelelő alkalmazása. A gyakorlattal egybekötött tanítási anyag minden speciális esettel számol, de a hallgatók előbb a katalogizálás elméleti kérdéseivel jönnek tisztába. A hallgatók maguk állítanak össze címfelvételegyűjteményt. A betűrendes katalógus.

c/ Osztályozó rendszerek /3 óra/. Előadó: Enyvvári Jenő.

A szakkatalógus és a tudományok felosztása. A tízedes rendszer.

d/ Reference szolgálat /3 óra/. Előadó: Braun Róbert.

Száz-százötven leghasználtabb segédkönyv ismertetése,

e/ Kölcsönző módszerek /2 óra/. Előadó: Kóhalmi Béla.

Kölcsönző rendszerek nálunk és külföldön. Formulárék.

f/ Könyvtár és olvasó /2 óra/. Előadó: Dienes László.

g/ Raktárrendszerek /2 óra/. Előadó: Kóhalmi Béla.

A könyvek felállításának rendje a raktárban. Nagyság és szakcsoportok. Térkihasználás.

h/ Könyvtári statisztika /1 óra/. Előadó: Staindl
Mátyás.

A statisztikáról általában. Erkölcsi eredmények számon-
tartása. Olvasó, állomány, kölcsönzési és munkastatisztikák
tervezése és megbeszélése. Statisztikai tabellák és görbék,
diagrammák, térképek. A statisztika mint az üzemszervezés
eszköze.

i/ Elemi könyvtártechnika /2 óra/. Előadó: Lesskó Béla
és Palágyi Tibor.

Cédulák, listák, formulárék, tabellák, bélyegzők, kar-
totékok, katalógusok, regiszterek bemutatása. Könyvtárirás,
gépirásban való készséget az iskola megkívánja, de nem ta-
nitja. /Lesskó-féle mintalap szétosztása/.

III. Könyvészeti ismeretek. Előadó: Kóhalmi Béla.

Bibliográfiák, mintajegyzékek, kritikai bibliográfiák,
lexikonok. Katalógusok. Speciális jegyzékek.

IV. A könyvpiar, könyvkiadás és könyvkereskedelem is-
mertetése.

a/ Papirgyártás /4 óra/. Előadó: Vajda Ármin.

Jó és rossz könyvpapír. Papirvizsgálat.

b/ Nyomdászat /4 óra/. Előadó: Kner Imre.

Betüöntés, szedés, nyomás, korrektúra.

c/ Sokszorosító eljárások /5 óra/. Előadó: Conrád
Gyula.

d/ Könyvkötés / 5 óra/. Előadó: Jaschik Álmos.

Könyvtári kötés. "Eredeti kötés". Gép-könyvkötés és
szortiment-munka. Mintakötés. Művészi könyvkötés. Anyag-is-
meret, könyvek gondozása.

e/ Könyvkiadás és könyvkereskedelem a kapitalista társadalomban. /4 óra/. Előadó: Wiesner J. Emil.

f/ A tudományos antikváriátus /1 óra/. Előadó: Lantos Adolf.

g/ A könyvkiadás a kommunista társadalomban / 1 óra/.
Előadó: Kóhalmi Béla.

V. Olvasás és könyvgyűjtés.

a/ Az olvasás lélektana /2 óra/. Előadó: Varjas Sándor.

b/ Az olvasók lélektana /2 óra/. Előadó: Váradi Irma.

c/ Bibliofilia és könyvgyűjtés /2 óra/. Előadók: Kóhalmi Béla és Todoroszku Gyula.

VI. Irodalmi ismeretek.

a/ A külföldi irodalom olvasmányi szempontból /7 óra/.
Előadó: Szabó Dezső.^{x/}

b/ Az ifjúsági irodalom /2 óra/. Előadó: Nógrádi László.

Látogatások.

Egy-egy nagy nyomda és műnyomó-intézet és könyvkötészet megtekintése. A Nemzeti Múzeum régi magyar könyvtárának, az Iparművészeti Múzeum könyvkötészeti gyűjteményének, továbbá az Egyetemi, Műegyetemi, Papnöveldeintézeti könyvtárak és a Szabó Ervin könyvtár központjának és l.sz. fiókjának megtekintése.

B/ Gyakorlati kiképzés.

A rendeletnek a gyakorlati kiképzésről szóló fejezete a hallgatók könyvtári gyakorlatának helyéül a Szabó Ervin Könyvtár fiókjait jelöli ki. A hallgatók a végzett munkáról naplót vezetnek; a fiókkönyvtárak vezetői beszámolnak a tanfolyam vezetőségének a hozzájuk beosztott hallgatók teljesítményéről.

Továbbképzés.

A hallgatók kötelesek heti 13 órában meghallgatni
a régi magyar irodalom történetéről,
a XIX. század második felének magyar irodalmáról,

^{x/} Ezt az előadást Szabó Dezső lemondása folytán Babits Mihály tartotta meg.

a francia naturalisztikus regényről,

a XIX. századi északamerikai angol irodalomról, valamint a grafika történetéről.

szóló bölcsészettudományi, illetőleg természettudományi kari egyetemi előadásokat. Előadók: Király György, Riedl Frigyes, Benedek Marcell, Rózsa Dezső és Wilde János.

+

1919. május 21-én nyílt meg, nagyszámu részvevő jelenlétében, a könyvtárosképző tanfolyam. A megnyitó beszédet Fogarasi Béla mondta. Bevezetőjében rámutatott arra az alapvető különbségre, ami a kapitalista és a szocialista társadalom könyvtári és könyvtárosi felfogása között van. Felhívta a hallgatók figyelmét arra, hogy a tanfolyam természetesen csak egy kis részét nyújtja annak a képzettségnek, amelyet a jó könyvtárosnak el kell sajátítania, s hangsúlyozta, hogy "ennek a társadalomnak jó könyvtárosa csak az lehet, aki nemcsak a könyvtártudományhoz, a katalógizáláshoz, s azokhoz a technikai ismeretekhez ért, amelyek nélkül ma komoly könyvtárosképzést nem tudunk elképzelni, hanem aki magáévá teszi ennek a társadalomnak eszméit is".

A megnyitót követő előadásán Dienes László, a tanfolyam vezetője, általánosságban ismertette a hallgatósággal a tanfolyam célját és jelentőségét. Elmondta, hogy a tanfolyam is egyik bizonyítéka annak, hogy a proletárdiktatura az ország új termelési rendjének, új gazdasági szerkezetének rengeteg munkát adó feladata közepette egyszersmind a dolgozó tömegek szellemi felszabadításának munkáját is megkezdi. Ugyanakkor figyelmeztetett arra, hogy ennek a szellemi felszabadításnak a folyamata nem oldható meg olyan gyorsan, mint ahogyan a gazdasági felszabadítás, a burzsoázia megfosztása a kizsákmányolás lehetőségeitől, végbemegy. Meggyőzően és nagy hatást keltve ismertette a szellemi javak birtokba vételének és birtoklásának sajátosságait és ennek jelentőségét a proletariátus számára, s kimutatta, hogyan szolgálja a szocialista szellemű könyvtárosképzés és könyvtárosi munka a tömegek szellemi felszabadításának, végső soron a proletárhatalom megszilárdításának céljait.

A tanfolyam befejezéséről szóló beszámoló szerint 179 hallgató és 30 kiküldött könyvtáros vett részt a tanfolyamon, amelynek előadásait nagyobb részt a központi egyetem épületében tartották. A 179 hallgatóból 82-re vonatkozóan tettek gyakorlatra javaslatot.

A programot nagyjából - az időtartam egyheti eltolódásával - betartották; a hallgatók a Szabó Ervin Könyvtár Királyi

Pál utcai és a budai vigadóbeli /Corvin téri/ fiókját, valamint a Széchényi Könyvtárat látogatták meg, ahol részletes tájékoztatást kaptak a könyvtárak tevékenységéről.

+

A magyar könyvtárügy haladószellemű harcosa, Szabó Ervin emlékének és szellemi hagyatékának megbecsülését kívánjuk a Tanácsköztársaság könyvtárügyi intézkedései közül még csak megemlíteni. A Forradalmi Kormányzótanács, méltatva Szabó Ervinnek a marxizmus tudományos művelése, a magyar proletariátus öntudatra nevelése és felvilágosítása terén szerzett érdemeit, havi 1500 korona járadékot állapított meg Szabó Ervin özvegy anyja számára. Szellemi hagyatékát a proletárállam saját tulajdonának tekintette, s elhatározta hátrahagyott írásainak összegyűjtését és kiadását, valamint a magyar munkásmozgalom és a magyar könyvtárügy érdemes harcosának sirján művészi kivitelű síremlék felállítását s a Fővárosi Könyvtárnak Szabó Ervinről történő elnevezését. /Természetesen a Horthy éra alatt ezt az elnevezést eltörölték, s a könyvtár megint Fővárosi Könyvtár néven szerepelt./

+++

A Magyar Tanácsköztársaság könyvtárpolitikájának nagy vonalakban való felvázolása is felvillantja azt a hasonlóságot, amely a negyven év előtti magyarországi proletárhatalom és az Oroszország népét 1917-ben győzelmes forradalomhoz vezető Bolsevik Párt könyvtárügyi intézkedései között felismerhető. Ismeretes, hogy Lenin az Októberi Forradalmat követő hónapok és évek gigászi erőfeszítést és hősi harcot igénylő idők folyamán, a küzdelmes s nem egyszer válságos napokban is, milyen figyelmet fordított a szocialista szellemű könyvtárügy alapjainak megteremtésére, s milyen nagy jelentőséget tulajdonított a szovjet ország könyvtárainak. Levelet intézett a pétervári nyilvános könyvtárhoz, személyesen tárgyalta meg Lunacsarszkij közoktatási népbiztossal a könyvtárügy programját; közben javaslatokat dolgozott ki, dekrétumokat szövegezett, az intézkedések egész sorával segítette elő a szocialista könyvtári szemlélet és könyvtári munka kialakítását.

Az első magyar proletárdiktatura időszaka, az akkori történelmi események folytán nem tette lehetővé a Tanácsköztársaság kormányzati szervei számára az oroszországi könyvtárügy megismerését. Ez csak a felszabadulás után vált

lehetségessé. Az, hogy a proletárállamok politikájának és kulturális politikájának egy töről eredő azonossága, a marxista-leninista tétel egyetemes érvényessége az adott körülmények között is táplálta, és áthatotta a Magyar Tanácsköztársaság könyvtárpolitikáját és megtett vagy tervezett cselekedeteit, az a hézagosan ismertetett rendelkezések alapján is megállapítható.

„A Szovjetuniónak a fasizmus felett aratott győzelme és hazánk ebből eredő felszabadulása után, az életet és értékeket pusztító második világháború után, a 25 éves Horthy-reakció és náci-fasizmus metelyeinek maradványaival küzdve kellett a magyar könyvtárügyben megint szinte mindent előlről kezdeni. Könyvtárügyünk új életre keltésének első időszakában, a Magyar Kommunista Párt hatásos kezdeményezéseinek kívül, még kevés tervszerű intézkedés született. Tulajdonképpen a 30 év után újból kivívott proletárhatalom első 5-6 éve volt az az időszak, amikor a szocialista könyvtárügy alapjainak megteremtése elkezdődött. Ez az időszak - kisebb-nagyobb zökkenőkkel, nem mindig a legcélszerűbb kísérletezésekkel ugyan - egészében nagy lendületet és továbbfejlesztési lehetőséget eredményezett a könyvtári munka terén. Fokozódott ez a lendület, és kiterjedtebbé vált a tervszerűség az addigi eredmények 1955-ben történt számbavétele és értékelése után, s ennek a fejlődési szakasznak új, tartalmában és módszereiben is korszerűbb fázisaként tekinthetjük az 1956-os ellenforradalom leverése utáni időszakot.

Egyrésről a Magyar Tanácsköztársaság fennállásának alig négy és félhónapos időszaka, amelynek kb. kétharmada a fiatal proletárállam önvédelmi háborúja közepette telt el, az ellenséges környezet és az ugyancsak élet-halálharcát vivó Szovjet-Oroszországgal való kapcsolat nehézségei, másrésről a felszabadulás utáni Magyarország békés fejlődési lehetősége, a Szovjetunió fejlett könyvtárügyétől nyert nagyértékű segítség és támogatás, a környező és távolabbi baráti országokkal folytatott hasznos együttműködés és természetesen elsősorban az a 14 esztendő, amely alatt könyvtárügyünk mai fejlettségi fokát elérte, eleve kizárja azt, hogy a 40 év előtti és a mai proletárdiktatura könyvtárügyének eredményeit egybevevessük. Ha azonban azt vizsgáljuk, hogy miben értük el megbecsülésre méltó eredményeinket az újra kivívott munkáshatalom évei alatt, akkor azok nagy részében a Tanácsköztársaság könyvtárpolitikájának részben kitűzött, részben pedig már akkor megvalósult programjára, irányelveire ismerünk. Mai szocialista könyvtárügyünk legszámottevőbb eredményei és törekvései, mint pl. az egységes, szo-

cialista szellemű magyar könyvtárügy alapjainak megteremtése, a könyvtári hálózati rendszer létrehozása, a különböző könyvtártypusok párhuzamos fejlesztése és szervezett együttműködése, az addig "zárt" jellegű könyvtárak nyilvánossá tételével, továbbá a könyvtári munkának a termelési kultúra fejlesztésének és a tudományos kutatás előrehaladásának szolgálatába állítása, az általános és politikai művelődés könyvtári eszközökkel történő támogatása, gyéren lakott, s egymástól távol fekvő települések lakosságának könyvhöz juttatása, valamint a tervszerű, színvonalas könyvtárosképzés és továbbképzés megvalósítása - mint ez a visszaemlékezésünkben említett szemelvényekből is megállapítható - mindmégannyi, már a Tanácsköztársaság idején véghez vitt vagy tervbe vett, a felszabadulás után elvégzett, de nem egy vonatkozásban még csak folyamatban lévő feladat.

Ez a kézenfekvő felismerés azt mutatja, hogy a hallatlan nehézségekkel kivivott és védelmezett dicsőséges Tanácsköztársaság kommunista könyvtárpolitikájának a mai magyar könyvtárosok a folytatói. De fel kell ismernünk egyben azt a mulasztást is, hogy csak történelmi hagyománynak tekintettük a Tanácsköztársaság könyvtárügyének rendelkezésünkre állt adatait és emlékeit, holott nyilvánvaló, hogy azok korábbi egybegyűjtése, publikálása és tanulmányozása sok gyakorlatilag hasznosítható utmutatást adott volna, s csökkentette volna egyes, talán érthetően előfordult, de ily módon elkerülhető hibák hatását.

A Tanácsköztársaság kikiáltásának most lezajlott 40. évfordulója - ha késve is - alkalmat ad arra, hogy a mulasztást pótoljuk. A bevezetőben említett, hézagpótló összefoglalások és az ezekkel kapcsolatosan ismeretessé váló források módot adnak arra, hogy a Tanácsköztársaság évfordulójának megünneplését könyvtárügyi vonatkozásban se tekintsük további 10 évre szólóan lezajlottnak, hanem kutassuk és tanulmányozzuk, ápoljuk, és hasznosítsuk a szocialista szellemű könyvtárpolitika 40 évvel ezelőtt ránk hagyományozott örökségét.

A könyvtárostörténet forradalmi hagyományainak, a Tanácsköztársaság történetének felidézése tanít, buzdít, és serkent.

Ha ez a kis tanulmány csak valamelyest is hozzájárul ahhoz, hogy a műszaki könyvtárosok mai nemzedéke jobban megismerje ezt az örökséget, és ezáltal munkáját jobbra tegye, akkor célját elérte.

Dr. Darabos Pálné